

Konferencija „Scientia et historia – 2019“

Romualdas Juzefovičius

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, Vilnius
El. p. romualdas.juzefoviccius@lkti.lt

2019 m. kovo 28–29 d. Lietuvos kultūros tyrimų institute įvyko kasmetinė Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos konferencija „Scientia et historia“, skirta ilgamečiam šios bendrijos pirmininkui, iškiliam istorikui, filosofui, publicistui, profesoriui Juozui Algimantui Krikštopaičiui atminti (1931–2018).

Konferencijos pradžioje mokslo istorikai **Libertas Klimka** ir **Romualdas Šviedrys** skaitė plenarinius pranešimus, kuriuose aptarė svarbiausius profesoriaus J. A. Krikštopaičio mokslinius ir kultūros publicistikos darbus, jo paskelbto rašytinio palikimo, edukacinės veiklos ir idėjų svarbą šių dienų visuomenei. J. A. Krikštopaitis pradėjo mokslinį darbą Puslaidininkių fizikos institute, atliko puslaidininkių chemijos srities unikalių tyrimų. 8 dešimtmečio pradžioje jis susidomėjo mokslo istorijos ir filosofijos studijomis, bendradarbiavo su Pauliumi Slavėnu ir kitais garsiais šios srities tyrėjais. Nuo 1978 m. profesorius dirbo Filosofijos, sociologijos ir teisės institute, jį reorganizavus – Lietuvos kultūros tyrimų institute.

J. A. Krikštopaitis dėstė Vytauto Didžiojo, Kauno technologijos, Vilniaus edukologijos universitetų studentams, skaitė paskaitas ir pranešimus Europos, Azijos, Amerikos šalių mokslo centruose, po 1990 m. paskelbė mokslinių darbų JAV, Suomijos, Švedijos, Vokietijos ir kitų šalių leidiniuose, dalyvavo tarptautiniuose mokslo renginiuose. Nuo 1991 m. jis vadovavo Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijai, rotacine tvarka buvo išrinktas Baltijos valstybių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos pirmininku ir vice-pirmininku, organizavo nacionalines ir tarptautines tyrėjų konferencijas.

Profesorius J. A. Krikštopaitis parašė apie 20 mokslo istorijos, filosofijos, kultūrologijos, meno analizės sričių knygų, paskelbė kelis šimtus mokslinių, mokslo populiarinimo ir publicistikos straipsnių. Vienoje iš pastaraisiais metais išleistų knygų „Išmintis, atsiverianti pažinimo kelyje“ jis apibendrino savo tyrimus ir svarbiausius pasaulio mokslo pasiekimus, įvertino mokslo pažintinę misiją ir jos vaidmenį civilizacijos raidoje.

J. A. Krikštopaičio mokslinės ir vertybinės nuostatos, mokslinių vertinimų problematika buvo iš dalies atskleista kitų konferencijos dalyvių pranešimuose ir pasisakymuose.

Pirmąją konferencijos dieną Mokslo istorijos tyrimų sekcijoje buvo aptarti kai kurie istoriniai ir teoriniai mokslo, visuomenės, politikos sankirtų ir galimų sąveikų aspektai. **Algirdas Šulčius** pranešime „Mokslas ir politika: valdžios palankumas mokslininko atradimo prioriteto pripažinimui“ pažymėjo, kad yra daug organinės chemijos reakcijų, gavusių vardą tyrėjo, kuris atrado arba ištyrė tą reakciją. Dažnai reakcija gauna ir kelių mokslininkų vardus: jie gali būti pirmojo paskelbto leidinio autoriai (pavyzdžiui, Fišerio ir Tropšo procesas), reakcijos tyrėjai (Borodino ir Hundickerio reakcija), mokslininkai, kurie tuo pačiu metu paskelbė naujos reakcijos rezultatus. Analizuojant XIX–XX a. Rusijos mokslininkų A. Lebedevo, I. Ostromislenskio ir V. Ipatievo atradimus siekta įrodyti, kad minėtų reikalavimų ne visada buvo laikomasi. Konstatuojama, kad pastarasis tyrėjas liko nežinomas plačiajam mokslininkų ratui, ir tai buvo susiję su politiniais įvykiais Sovietų Rusijoje 1924–1935 m.

Dobilas Kirvelis nagrinėjo *kibernetikos* sampratos atsiradimą, interpretacijos kaitą šių dienų aktualijų kontekste. Pranešėjas pažymėjo, kad jau 1834 m. Paryžiuje pasirodė originalus matematiko, fiziko André-Marie Ampère'o filosofinis veikalas „Mokslo filosofijos esė“ (pranc. *Essai sur la philosophie des sciences, ou Exposition analytique d'une classification naturelle de toutes les connaissances humaines*. Paris: Bachelier, 1834), kuriame, be plačiai apžvelgtų to meto mokslų, jų matematinio požiūrio binarinės klasifikacijos, autorius atkreipia dėmesį į politikos mokslą apie valstybės valdymą – *kibernetiką*. Taip pat pranešėjas akcentavo prieš 70 metų paskelbtas dvi JAV autoriaus Norberto Vynerio (*Norbert Wiener*, 1894–1964) knygas, įvardintinas naujojo mokslo – *kibernetikos* (angl. *cybernetics*) „gimimo metrikais“: „Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine“ ir „The Human Use of Human Beings“. Kibernetika šiuose veikaluose apibūdinama kaip tarpdisciplininis-sisteminis mokslinis požiūris į organizuotas sistemas, kurių informaciniai ryšiai ir struktūros leidžia vykdyti valdymo procedūras, suteikiančias gyvūnams, kai kurioms mašinoms ir visuomenei galimybę ne tik stabiliai egzistuoti, bet ir progresuoti (augti, plėstis, tobulėti). Kibernetika Lietuvoje, pranešėjo nuomone, dar ir šiandien nėra adekvačiai suprata ir įvertinta, nors kasdien girdime ir skaitome apie didėjančius kibernetinius pavojus ir plačias kibernetikos mokslo praktines galimybes.

Dauguma Mokslo istorijos sekcijos pranešėjų buvo susitelkę į biografistikos tematiką, nagrinėjo Lietuvos ir užsienio intelektualų mokslinę ir šviečiamąją veiklą, mokslinio palikimo istorinio vertinimo klausimus.

Laima Petrauskienė pabrėžė mokslininko, pedagogo, organizatoriaus, visuomenės veikėjo Vytauto Pociaus (1930–2017) darbų svarbą mokslo istorijos srityje. Daugiausia jo darbų buvo publikuota 1996–2012 m. kasmetiniuose Vilniaus Gedimino technikos universiteto Mokslotyros centro konferencijų leidiniuose „Technikos mokslų raida Lietuvoje“ ir mokslo žurnale „Mokslo ir technikos raida Lietuvoje“. V. Pociaus tyrimų

laukas buvo platus: šis mokslininkas dažniausiai prikeldavo iš užmaršties arba gerokai praplėsdavo mūsų akiratį apie Lietuvos iškilių inžinierių ne tik profesinę, bet ir visuomeninę, kultūrinę veiklą, rašydavo apie jų pasiaukojamą kovą dėl lietuviybės carizmo priespaudos laikotarpiu.

Apie mokslo istoriko, tautosakos rinkėjo profesoriaus Stasio Biziulevičiaus (1919–2004) kūrybos palikimą kalbėjo **Algimantas Jakimavičius**. Pranešėjas akcentavo šio ilgamečio Ekologijos instituto mokslo darbuotojo, habilituoto daktaro, Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesoriaus, Valstybinės premijos laureato mokslinę ir organizacinę veiklą, apžvelgė kultūrinę veiklą, archyvinį palikimą. Pranešime pažymėta, kad šis darbstus, talentingas mokslininkas visą gyvenimą paskyrė medicininiais parazitologijos srities tyrimams ir šios mokslo šakos istorijos tyrinėjimams, domėjosi lietuvių kalba, istorija, pedagogika, tautosaka. Jo darbai paliko gilų pėdsaką Lietuvos mokslo istorijoje.

Buvo paminėta pranešėjo sudaryta ir spaudai parengta knyga „Profesorius Stasys Biziulevičius. Gyvenimo ir veiklos apžvalga: bibliografija“, kurią vėliau išleido Gamtos tyrimų centras. Šiame leidinyje aptariami svarbiausi S. Biziulevičiaus gyvenimo ir veiklos barai: profesoriaus knygos, mokslo ir mokslo populiarinimo straipsniai, apžvelgti jo kaip daugelio mokslinių leidinių redaktoriaus, recenzento, disertacijų mokslinio vadovo darbai.

Du istorikų pranešimai buvo skirti Andriaus Sniadeckio veiklai ir rašytiniam palikimui. **Aistis Žalnora** bendrais bruožais apibūdino A. Sniadeckio veikalus, skirtus vaikų fizinio lavinimo klausimams, trumpai aptarė su šio garsaus XIX a. Lenkijos ir Lietuvos mokslininku bei jo idėjų įamžinimu susijusius objektus kaimyninėje Lenkijoje. **Irena Katilienė** nagrinėjo 1830 m. žurnale „Medicina, chirurgija ir farmacija“ (lenk. *Dziennik Medycyny, Chirurgii i Farmacyi przez Cesarskie Towarzystwo Lekarskie w Wilnie wydawany*) publikuotą A. Sniadeckio pratarbę. Joje autorius aprašė pirmosios Vilniaus klinikos struktūrą, pagrindinius veiklos principus, akcentavo svarbą lotynų kalbos, kuri ypač praverčia tiesiog prie ligonio lovos aiškinant studentui praktikantui susirgimo atvejį ir ieškant geriausio gydymo būdo. Taip pat buvo parodyta 12 retų, vertingų anatomijos piešinių iš Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių fondo.

Alina Šveistytė ir **Violeta Apšegaitė** apibendrino tirtus duomenis apie su Lietuva susijusių mokslininkų, XX a. pirmosios pusės zoopsichologų M. Voitonio (1887–1946), dirbusio Suchumyje, ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto prof. J. Dembovskio (1889–1963) pasiekimus antropoidų psichikos tyrimuose, atskleidė šių žymių tyrėjų sąsajas su Lietuva.

Gamtininko, zoologo, Krokuvos universiteto profesoriaus ir Vilniaus Stepono Batoro universiteto pirmojo rektoriaus Michała Mariano Siedleckio (1873–1940) studijų organizavimo veiklą pristatė **Henryka Ilgievič**. 1919 m. rugpjūčio 28 d. M. Siedleckis buvo paskirtas Vilniaus Stepono Batoro universiteto rektoriumi. Kaip pabrėžė pranešėja, nepaisant sudėtingos politinės situacijos ir sunkios ekonominės padėties karo nualintame krašte, buvo suformuoti šeši pirmieji fakultetai (Humanitarinių mokslų, Teologijos, Teisės ir visuomenės, Matematikos ir gamtos mokslų, Medicinos, Dailės) ir per 80 katedrų, priimti studijuoti pirmieji studentai, tvarkomi universitetui atitekę pastatai.

Du konferencijos dalyviai aktualizavo arkivyskupo Mečislovo Reinio (1884–1953) raiškos ir jo palikimo įprasminimo svarbą šių dienų Lietuvos visuomenėje. **Nerijus Pipiras** apibūdino ir įvertino arkivyskupo M. Reinio pedagogines idėjas, akcentavo jo atliktą svarbią misiją prieškarinio visuomenėje, daugiausia dėmesio skiriant visapusiškam asmenybės ugdymui. Viena iš šiuolaikinės bendrojo lavinimo mokyklos užduočių – ugdyti visapusišką asmenybę, todėl dorinio ugdymo pamokų turinys gana platus. Stengiamasi atsilipti į visuomenei kylančius iššūkius, ugdyti ateities žmogų, gebantį apsispręsti, – šiai užduočiai arkivyskupas M. Reinys skyrė daug dėmesio. Arkivyskupo pedagoginė veikla, jos sąsajos ir įtaka mūsų laikams, pasak pranešėjo, nėra ištyrinėtos, tačiau pranoko laiką ir šiandien yra reikšmingos bei aktualios. **Aldonos Vasiliauskienės** pranešime buvo išsamiai pristatyti M. Reinio vardo įamžinimo Lietuvoje būdai, akcentuota, kad įvairiakryptė šios iškilios asmenybės veikla, nepalaužiamas tikėjimas, kankinio mirtis yra pagerbiami ir garsinami Lietuvoje, lietuvių išeivijoje, Ukrainoje, Rusijoje. Tai įgyvendinama ne tik tradiciniais, bet ir naujais būdais. Paplitę būdai skleisti sakinę žinią apie M. Reinį yra paskaitos, pranešimai, pokalbiai, rašytiniai būdai – moksliniai ir mokslo populiarinimo straipsniai, knygos, bukletai, plakatai. Jo vardui įamžinti yra sukurta meno kūrinų: pozijos, paveikslų, biustų, bareljefų, paminklinių lentų, vitražų, kryžių, koplytstulpių, rūpintojėlių. Esama jo vardo Kryžiaus kelio stočių, buvo išleistas specialus vokas, pašto ženklas. M. Reinio vardu buvo pavadinta aukštųjų mokyklų auditorijų, gatvių, katalikiškų organizacijų jaunimo kuopelių. Sukaupti M. Reinio straipsniai, knygos apie jį ir nuotraukos, medžiaga apie jo veiklą pateikiami visuomenei kaip muziejų eksponatai, pavyzdžiui, Lietuvių katalikų mokslo akademijoje Vilniuje.

Povilas Rimkus apžvelgė žinomo chirurgo, organizatoriaus, ilgamečio sovietinio laikotarpio Lietuvos sveikatos apsaugos ministro Vytauto Antano Kleizos mokslo pasiekimus. Pranešėjas nurodė, kad V. A. Kleizos mokslinė veikla prasidėjo pirmuoju 1957 m. publikuotu moksliniu straipsniu, o 1966 m. šis medikas apgynė disertaciją, kurioje išnagrinėjo pradėtus skydliaukės funkcijų tyrimus; juos vykdė beveik 50 metų – iki pat 2006 m. Šiuo laikotarpiu jis parašė 327 mokslinius straipsnius apie skrandžio, krūties ir skydliaukės vėžio chirurginį gydymą. Nauja V. A. Kleizos mokslinių tyrimų kryptis buvo organų transplantacija (pradėta Lietuvoje apie 1970 m.). V. A. Kleiza vienas ir su bendraautorais užregistravo 42 išradimus ir racionalizavimo pasiūlymus, buvo kelių disertacijų mokslinis vadovas bei oponentas.

Mokslo institucijų ir organizacijų istorijos tematika konferencijoje buvo perskaityti du proginiai pranešimai. **Juozo Banionio** pranešimas buvo skirtas Lietuvos matematikų draugijos 60-mečiui. Remiantis Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyno Henriko Jasiūno vardo matematikų muziejaus fonduose saugomais šaltiniais, buvo atskleista Lietuvos matematikų draugijos genezė, nurodytos jos ištakos – istorinės lietuvių matematikų vienijimosi apraiškos, taip pat šios organizacijos ir jos narių vaidmuo skleidžiant matematikos žinias. **Romualdas Juzefovičius** apibūdino prieš 8 dešimtmečius pradėjusio veikti Antano Smetonos lituanistikos instituto įsteigimo prielaidas ir jų vertinimo

aspektus istoriografijoje. Pranešėjas konstatavo, kad šio instituto steigimo procesas istoriografijoje pagrįstai siejamas su XX a. 4 dešimtmečio pabaigoje viešoje diskusijoje, taip pat valstybės politikoje ryškėjusiu siekiu stiprinti tautinę kultūrą. Kita vertus, iš mokslo istorijos perspektyvos instituto lituanistinis profiliavimas galėtų būti siejamas ir su tendencija siūlyti siauresnę mokslinių tyrimų specializaciją. Kai kurie mokslininkai siūlė profiluotus lituanistinius mokslinius tyrimus finansuoti ir plėtoti Vytauto Didžiojo universitete, tačiau to nepavyko suderinti su Vyriausybės planais. Ideologinės ir politinės Lituanistikos instituto steigimo aplinkybės, mokslo asmenybių indėlio vertinimas šiame kontekste skatina tam tikras galimas šių dienų mokslininkų diskusijas, nes nepriklausomos Lietuvos akademinio elito sąveika ir jos socialumo tendencijos dar nėra pakankamai išsamiai ištirtos.

Žinių taikymo istorinės patirtys atsispindėjo medicinos istorikų pranešimuose. **Vilma Gudienė** ir **Justė Domarkaitė** pristatė Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomo XVII a. archyvinio dokumento „Examen. Pharmac“ tyrimą ir įvardijo, kokias žinias privalėjo pademonstruoti žmogus, norintis tapti vaistininku. **Eglė Sakalauskaitė-Juodeikienė** nagrinėjo moterų nervų ligų gydymą XIX a. pr. Vilniuje. Pranešėja apibūdino to meto nervų sistemos ligų etiopatogenezės teorijas, taip pat diagnostiką ir gydymo metodus, taikytus moterų, sirgusių šiomis ligomis, klinikiškiems atvejams. Pranešėja rėmėsi Pauliaus Mokžickio 1824 m. apginta disertacija apie dviejų gimdyvių konvulsijas su epikrize (lot. *Dissertatio inauguralis medico – obstetrica exhibens observationum par in convulsionibus puerperarum cum epicrisi*), Liudviko Knotės „Medicinine-praktine inauguracine disertacija apie kaltūną“ (lot. *Dissertatio inauguralis medico-practica de plica*) ir kitais XIX a. rašytiniais šaltiniais.

Andrius Šukys skaitė pranešimą „Muziejaus (su)kūrimo Skapiškyje (Kupiškio r.) aktualioji dimensija ir sklaidos galimybės visuomenei“, kuriame siekė aktualizuoti steigiamo ukrainistikos centro svarbą, išryškinti pagrindines vertybines dimensijas bendradarbiaujant ir bendraujant su pagrindinėmis sklaidos aplinkomis.

Mokslo istorijos tyrimų sekcijos darbo pabaigoje vykusiose diskusijose buvo kalbama apie mokslo istorijos tyrimų, jų tematikos plėtojimo problemas, konferencijų organizavimo tobulinimą.

Pirmąją konferencijos dieną įvyko Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos narių visuotinis ataskaitinis ir rinkiminis susirinkimas, jo metu buvo išklaudyta Bendrijos finansinės veiklos ataskaita, įvyko organizacijos pirmininko ir komiteto narių rinkimai. Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos pirmininku visais balsais buvo išrinktas Vilniaus universiteto Mokslo muziejaus direktorius dr. Ramūnas Kondratas, komiteto nariais – prof. Libertas Klimka, dr. Birutė Railienė, prof. Romualdas Šviedrys, dr. Edmundas Adomonis, dr. Naglis Kardelis, dr. Romualdas Juzefovičius, prof. Arvydas Pacevičius, dr. Vilma Gudienė ir dr. Judita Puišo. Komiteto nariai atstovauja Vilniaus ir Kauno akademinį institucijų mokslo istorikams ir mokslo filosofams.

Antrąją konferencijos dieną darbavosi Mokslo filosofų ir sociologų sekcija. **Naglis Kardelis** įvadiniame pranešime pabrėžė profesoriaus J. A. Krikštopaičio indėlio į filosofiją, mokslą ir visą nacionalinę kultūrą reikšmę.

Renginio metu Lietuvos kultūros tyrimų instituto bibliotekoje vyko profesoriaus J. A. Krikštopaičio paskelbtų darbų paroda.

Konferencijos salėje